*Bi-quarterly Journal Islamic Finance Researches, Vol. 7, No. 2 (Serial 14) Spring & Summer 2018*

# Comparative Study of Istisna' Accounting in the Islamic Republic of Iran Banking System and Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions

**Reza Gholami Jamkarani** *

Received: 07/07/2017
Accepted: 14/08/2017

**Abstract**
The financial reporting of the country's banks, especially accounting of the Islamic contracts, has no comprehensive accounting standards. The accounting system of Istisna facilities in the banking system of Iran has an accounting instruction issued by the Central Bank. On the other hand, the standards of the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), in accordance with its Statement No. 1, are applicable to all Islamic banks, regardless of the country's governing system. In this research, using the comparative method, the comparison of the Istisna contracting accounting procedure in Iranian banking with the AAOIFI has been investigated. The results of the research indicate that the accounting procedure of Istisna in Iran's banking system is not consistent with the usual accounting practices of AAOIFI, so that in the initial recognition of financial events, the recognition of the profit of the Istisna and grant of the first Istisna is not in full conformity. Also, these two procedures do not comply with the recognition of balance sheet items at the end of the financial period and in terms of disclosure or presentation in the financial statements. This discrepancy requires the need to pay more attention to regulations in the field of accounting and financial reporting of Islamic contracts, particularly the contract of Istisna.

**Keywords**
Accounting of Istisna Contract, Istisna, Contract, Parallel Istisna.
JEL Classification: G28, G38, M48.

Archive of SID

* Assistant Professor, Department of Accounting, Islamic Azad University, Qom, Iran, gholami@qom-iau.ac.ir

www.SID.ir

دو فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی، سال هفتم، شماره دوم (پیاپی ١٤)، بهار و تابستان ١٣٩٧، صص ٤٥٣-٤٩٤

# مطالعه تطبیقی حسابداری عقد استصناع در نظام بانکداری ایران و سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی[1]

رضا غلامی‌جمکرانی*

تاریخ دریافت: ١٣٩٦/٠٤/١٦ تاریخ پذیرش: ١٣٩٦/٠٥/٢٣
مقاله برای اصلاح به مدت ١٥ روز نزد نویسنده(گان) بوده است.

## چکیده

گزارشگری مالی بانک‌های کشور به‌ویژه حسابداری عقود اسلامی بانک‌ها، فاقد استانداردهای حسابداری جامع و مدون می‌باشد. حسابداری تسهیلات استصناع در نظام بانکداری ایران دارای دستورالعمل حسابداری صادره از طرف بانک مرکزی است. از طرفی استانداردهای سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی، براساس بیانیه شماره ١ آن سازمان، در کلیه بانک‌های اسلامی فارغ از نظام حکومتی آن کشور، قابل اجرا می‌باشد. در این تحقیق، با استفاده از روش تطبیقی، انطباق رویه حسابداری عقد استصناع در بانکداری ایران با سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی، مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق حاکی از عدم انطباق رویه حسابداری عقد استصناع بانکداری ایران با رویه حسابداری معمول سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی می‌باشد، به گونه‌ای که از نظر شناخت اولیه، در رویدادهای مالی شناسایی سود استصناع و اعطای استصناع اول، مطابقت کامل وجود ندارد. همچنین این دو رویه، از نظر ارزیابی اقلام ترازنامه در پایان هر دوره مالی و از نظر افشا یا نحوه ارائه در صورت‌های مالی، مطابقت ندارند. این عدم انطباق، ضمن دقت به مبانی فقهی عقود اسلامی لزوم توجه هر چه بیشتر به مقررات‌گذاری در حوزه حسابداری و گزارشگری مالی این عقود بالاخص عقد استصناع را می‌طلبد.

## واژگان کلیدی

حسابداری عقد استصناع، عقد استصناع، استصناع دوم.

طبقه‌بندی JEL: M48, G38, G28.

* استادیار گروه حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران gholami@qom-iau.ac.ir

Archive of SID

www.SID.ir

**مقدمه**

سرمایه‌گذاری مؤثر و منطبق با شریعت اسلام، از اهداف سرمایه‌گذاران مسلمان و جامعه اسلامی می‌باشد، لذا جهت ترغیب افراد به سرمایه‌گذاری، لازم است تا زمینه جذب اعتماد ایشان درخصوص رعایت و انطباق عملکرد مؤسسه مالی یا واحد سرمایه‌گذاری با شریعت اسلام فراهم آید. یکی از شرایط لازم برای ایجاد این اعتماد، وجود اطلاعاتی است که سرمایه‌گذاران را از توانایی واحد اقتصادی برای رسیدن به اهداف مدنظر ایشان، مطمئن می‌کند. مهم‌ترین منابع این‌گونه اطلاعات، گزارش‌های مالی اسلامی است که طبق استانداردهای حسابداری منطبق با شریعت تهیه شود (AAOIFI[٢], 2010, p. 5).

توسعه عقود اسلامی و نقش به‌سزای آن در تأمین مالی نظام اقتصادی انکارناپذیر است. یکی از این عقود، عقد استصناع یا قرارداد سفارش ساخت است که امروزه به دلیل کاربرد وسیع آن در عرصه نیازهای شخصی و اجتماعی، به صورتی گسترده رواج دارد. امروزه بسیاری از شرکت‌ها و مؤسسات، کالاهایی را تقاضا می‌کنند که نه‌تنها هم‌اکنون موجود نیست، بلکه از ابتدا تا انتها باید اجزای آن با ویژگی‌های موردنظر طراحی و ساخته شود. در این موارد شرکت سازنده اگر سفارش ساخت نداشته باشد، تن به ساخت این کالا نمی دهد؛ زیرا چه‌بسا در فروش یا حتی در تأمین مالی، برای خرید مواد اولیه مورد نیاز، برای ساخت آن نیز دچار مشکل شود. تأمین مالی این قراردادها در قالب عقد استصناع به سهولت قابل انعقاد است (نظرپور و محمدی، ١٣٩٠، ص. ١٢١). همچنین عقود اسلامی غیرمشارکتی مانند استصناع در مقایسه با عقود مشارکتی ریسک کمتری برای مؤسسه مالی دارند (نظرپور و رضایی، ١٣٩٢، ص. ١٢٣)، لذا بانک‌های اسلامی نیز با ورود به این عرصه، تأمین مالی پروژه‌های بزرگ و کوچک را به عهده گرفته و ایفای نقش می‌نمایند.

Archive of SID

www.SID.ir

علی‌رغم توسعه روش‌های تأمین مالی و خدمات بانکی اسلامی در کشور، حسابداری و گزارشگری مالی آنها مورد توجه قرار نگرفته است. به‌رغم تصویب و اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۲، برای تطبیق نظام حسابداری موردعمل به نظام مطلوب حسابداری مبتنی‌بر الزامات شرعی موردنظر قانون مذکور، اقدام مؤثری صورت نگرفته است. از این‌رو، نظام حسابداری و گزارشگری مالی بانک‌های کشور کماکان از الگوی حسابداری مرسوم در سایر نهادها و سازمان‌های انتفاعی پیروی می‌کند.

از طرفی آشنایی و بهره‌مندی از روش‌های حسابداری عقود اسلامی براساس استانداردهای تبیین شده سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی –که منبعد به اختصار آاوفی[۳] نامیده می‌شود– به‌عنوان نهاد تخصصی در تدوین استانداردها، می‌تواند راهگشا باشد. بر طبق استاندارد شماره ۱ سازمان موصوف، استانداردهای حسابداری مدون آن، برای کلیه مؤسسات و بانک‌های عضو در کلیه کشورهای اسلامی فارغ از نظام بانکداری و قوانین و مقررات متعارف بانکداری آن کشور قابل‌اجراست. بر همین اساس پس از گذشت بیش از سه دهه از عضویت بانکداری ایران در سازمان مذکور، مطالعاتی مبنی‌بر میزان انطباق روش‌های حسابداری تسهیلات اعطایی بانک‌های ایرانی با استانداردهای حسابداری عقود اسلامی آاوفی، امری ضروری است.

آاوفی در استاندارد شماره ۱۰ خود، روش حسابداری استصناع و استصناع دوم را تشریح کرده است، لیکن متأسفانه بانکداری ایران در حسابداری عقد استصناع به دستورالعملی که منسجم و جامع نیست، بسنده کرده است و استاندارد حسابداری خاصی برای آن تدوین نشده است. اینکه رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکی ایران تا چه میزان در مراحل شناخت اولیه، ارزیابی در پایان دوره و افشا با رویه و استاندارد حسابداری شماره ۱۰ آاوفی انطباق دارد، نیازمند بررسی و تطبیق دو رویه حسابداری موصوف است تا بتوان از این طریق ضمن بررسی موضوع، زمینه پیشنهاد

Archive of SID

www.SID.ir

یک دستورالعمل جامع جهت استاندارد نمودن شیوه حسابداری عقد استصناع را برای نظام بانکی کشور، ارائه کرد. در واقع سوال اصلی تحقیق این است که آیا رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکی ایران با رویه و استاندارد حسابداری استصناع تدوین شده توسط آاوفی مطابقت دارد؟ در ادامه ضمن بیان ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق، روش تحقیق، بررسی تطبیقی و در پایان نتایج تحقیق آمده است.

## ۱. ادبیات تحقیق

امروزه تأمین همه نیازهای جامعه و واحدهای اقتصادی از طریق خریدوفروش کالاهای آماده امکان‌پذیر نیست. تنوع نیازها و سرمایه‌گذاری‌های خاص موجب رواج قراردادهای سفارش ساخت گردیده است. مؤسسات مالی و بانک‌ها برای پشتیبانی و تأمین مالی این‌گونه قراردادها از طریق قرارداد تأمین مالی سفارش ساخت وارد عرصه می‌شوند. بانک‌های اسلامی نیز برای اجتناب از ربا، از طریق عقد استصناع یا همان قرارداد تأمین مالی سفارش ساخت، تأمین مالی این پروژه‌ها را به‌عهده گرفته و به امر تولید رونق می‌بخشند. این موضوع به ویژه در پروژه‌های بزرگی همانند انبوه‌سازی ساختمان، راه‌اندازی خطوط تولید شرکت‌ها، ساخت بیمارستان‌ها، هتل‌ها، دانشگاه‌ها، انبارها، سدسازی، راه‌سازی، حمل‌ونقل هوایی، دریایی، ریلی، کشاورزی و... کاربرد زیادی دارد. همچنین سفارش ساخت نه تنها درباره ساخت کالا و لوازم صادق است بلکه درباره امور فکری و معنوی همانند ساخت طرح، نقشه، نرم‌افزارهای رایانه‌ای، تألیف کتاب و... نیز مطرح شده است (صادقی، ۱۳۹۳، ص. ۱۱). در ادامه ضمن مروری اجمالی بر موارد فقهی- حقوقی عقد استصناع به تبیین این عقد و مقررات حسابداری آن در نظام بانکی ایران و آاوفی پرداخته شده است.

### ۱-۱. مروری اجمالی بر موارد فقهی- حقوقی عقد استصناع

عقد استصناع، عقدی مستحدث نیست بلکه از گذشته‌های دور وجود داشت، ولی در ماهیت آن اتفاق نظری وجود ندارد. مذاهب مالکی، شافعی و حنبلی، عمدتاً در قالب

Archive of SID

www.SID.ir

عقد سلم (نه بیع یا عقدی مستقل) با حفظ همه شرایط و ویژگی‌های آن، استصناع را صحیح دانسته‌اند و تنها مذهب حنفی آن را به‌عنوان بیعی مستقل از سلم و سایر عقود صحیح شمرده است؛ پس از قرار مجمع فقهی سازمان کنفرانس اسلامی در سال ۱٤۱۲ قمری مبنی‌بر استقلال و لزوم این عقد، از این عقد به‌دلیل اهمیت و گستره کاربرد آن تقریباً در همه کشورهای اسلامی با مذاهب مختلف فقهی، استفاده شده است و عالمان اسلامی نیز آن را صحیح شمرده‌اند (نظرپور، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۲).

اکثر علمای فقه و حقوق اهل سنت با توجه به اینکه براساس استحسان قائل به اعتبار و صحت قرارداد استصناع شده اند، معتقد به جواز این عقد، محدود بودن استصناع به موارد متعارف و عدم امکان گسترش آن، تعیین جنس و نوع و وصف و مقدار مورد معامله و عدم تعیین مدت در موعد تحویل مصنوع هستند (موسویان و بازوکار، ۱۳۹۲، ص. ۲۹). به اعتقاد فقهای امامیه گرچه استصناع عقدی صحیح و مشروع است، اما ماهیت آن محل اختلاف بوده و اکثر فقهای معاصر یا آن را از مصادیق قرارداد بیع می‌دانند یا آن را به عنوان عقد مستقل به‌شمار می‌آورند. اگر معتقد به بیع بودن این عقد باشیم، احکام و آثار حقوقی آن نیز تابع بیع خواهد بود، اما با تحلیل اعتبار این عقد به عنوان عقدی غیرمعیّن و براساس ماده ۱۰ ق.م، باید برای این عقد قائل به احکام و آثار زیر باشیم (موسویان و بازوکار، ۱۳۹۲، ص. ۳۰):

- استصناع عقدی است لازم که طرفین ملزم به پایبندی بر تعهدات خود بوده و نمی‌توانند از مفاد آن تخلف نمایند.
- استصناع عقدی است عهدی، بنابراین تا لحظه قبل از تسلیم مصنوع به مشتری، مالکیت مال از آن صانع بوده و می‌تواند هرگونه تصرفی در کالای ساخته شده بنماید؛ البته به نحوی که منجر به تخلف در عهد خود نسبت به طرف مقابل نگردد.

Archive of SID

www.SID.ir

- از آنجا که مورد معامله در زمان توافق و انعقاد قرارداد موجود نیست، برای جلوگیری از غرر، لازم است ویژگی های مبیع اعم از جنس، نوع، وصف و مقدار آن تعیین گردد.
- با توجه به اینکه زمان تحویل کالا در این عقد دارای اهمیت ویژه‌ای است، باید موعد تحویل مشخص شده تا از آن لحظه امکان مراجعه به صانع برای مشتری فراهم آید. در غیر این صورت معامله غرری و باطل خواهد بود.
- در این عقد همانند سایر عقود معیّن، خیارات موجود بوده و در صورت تحقق هر یک از اسباب مربوطه، صاحب خیار می تواند به آن استناد جسته و معامله را فسخ نماید.
- در استصناع چنانچه شرط مباشرت صانع در ساخت کالا نشده باشد، او می‌تواند از فرد دیگری بخواهد آن کالا را ساخته و سپس مصنوع وی را در صورتی که اوصاف مورد معامله را داشته باشد، به مشتری تحویل دهد.

**۱-۲. استصناع در نظام بانکی ایران**

بانک مرکزی در بخشنامه شماره ۹۰/۱۴۱۶۹۶ مورخ ۱۳۹۰/۰۶/۲۰، مصوب یک‌هزار و یک‌صد و بیست و هشتمین جلسه مورخ ۱۳۹۰/۰۵/۲۵ شورای محترم پول و اعتبار، دستورالعمل اجرایی عقد استصناع را به کلیه بانک‌های دولتی و غیردولتی اعلام کرده است.

طبق بخشنامه مذکور استصناع عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین در مقابل مبلغی معیّن، متعهد به ساخت (تولید، تبدیل و تغییر) اموال منقول و غیرمنقول، مادی و غیرمادی با مشخصات مورد تقاضا و تحویل آن در دوره زمانی معیّن به طرف دیگر می‌گردد. بانک‌ها می‌توانند به منظور گسترش بخش‌های تولیدی از قبیل صنعت و معدن، مسکن و کشاورزی، تسهیلات لازم را به مشتریان در قالب عقد استصناع اعطا نموده و سپس براساس عقد استصناع دوم قرارداد ساخت را به سازنده واگذار نمایند.

Archive of SID

www.SID.ir

در نظام بانکی ایران بانک‌ها نمی‌توانند درخصوص محصولات کشاورزی نه فرآوری آنها، مبادرت به انعقاد عقد استصناع نمایند.

بر طبق دستورالعمل اجرایی عقد استصناع اهم مواردی که بایستی رعایت شوند عبارتنداز:

- در عقد استصناع اول مبلغ عقد، مشخصات اموال، دوره زمانی و شرایط ساخت و تحویل آن و نحوه محاسبه سود و بازپرداخت تسهیلات باید قید گردد.
- مبلغ عقد استصناع اول باید با توجه به مبلغ عقد استصناع دوم تعیین گردد.
- در عقد استصناع اول، مبلغ و نحوه پرداخت آن باید معلوم و معیّن باشد و در هنگام انعقاد قرارداد، مشتری باید درصدی از مبلغ اموال موردنظر را به بانک پرداخت نماید. همچنین شرایط تحویل اموال موردنظر اعم از نقدی و اقساطی قید می‌شود.
- بانک‌ها هنگام عقد استصناع اول، جهت اطمینان از بازپرداخت اصل و سود تسهیلات توسط مشتری، مبادرت به أخذ وثایق و تضمین‌های مناسب می‌نمایند.
- در عقد استصناع دوم، مشتری و سازنده نمی‌توانند شخص واحد باشند.
- در عقد استصناع دوم، مبلغ عقد باید معلوم و معیّن بوده و با توافق طرفین، بخشی به‌صورت پیش‌پرداخت قبل از شروع اجرای عقد و باقیمانده به تناسب پیشرفت فیزیکی یا مستقل از آن با زمان‌بندی خاص به سازنده پرداخت شود. مبلغ کالا یا طرح موردنظر نباید به‌طور کامل در ابتدای عقد استصناع دوم پرداخت شود.
- بانک‌ها موظف‌اند به‌منظور اطمینان از حسن اجرای عقد استصناع دوم در طول مدت قرارداد، نظارت لازم و کافی را به عمل آورند. البته بانک‌ها می‌توانند به‌منظور نظارت بر حسن اجرای عقد استصناع دوم، مشتری را به‌عنوان ناظر و نماینده خود منصوب نمایند.

Archive of SID

www.SID.ir

**١-٣. حسابداری استصناع در نظام بانکی ایران**

بانک‌ها از جنبه‌های عمومی معاملات و عملیات تابع استانداردهای حسابداری مربوط به مؤسسات انتفاعی می‌باشند ولی از آنجا که از طریق واسطه‌گری مالی نقش مؤثری بر فعالیت‌های اقتصادی دارند و بر ثبات و سلامت سیستم پولی کشور تأثیر بسیار دارند لذا دولت‌ها در سراسر جهان، مقررات ویژه‌ای را در مورد اداره و معاملات بانک‌ها وضع و معمولاً از طریق برقراری سیستم بانک مرکزی بر اجرای آن نظارت می‌کنند. در کلیه کشورها، علاوه‌بر استانداردهای حسابداری، مراجع نظارتی بخش مالی و بانک‌ها نیز از طریق وضع مقررات، صدور دستورالعمل و یا از طریق مصوبات مراجع قانون‌گذاری کشور الزاماتی را در مورد حسابداری معاملات، عملیات و تهیه و ارائه صورت‌های مالی بانک‌ها مقرر می‌دارند که توسط بانک‌های کشور مربوط باید رعایت شود.

در ایران به موجب ماده ٣٣ قانون پولی و بانکی کشور، شورای پول و اعتبار به عنوان مرجع تعیین نحوه و اصول حسابداری بانک‌ها، صورت‌های مالی، استهلاکات، اندوخته و سایر حساب‌های بانکی تعیین گردیده است و مصوباتی را در موارد فوق تصویب و ابلاغ کرده است. دستورالعمل حسابداری عقد استصناع طبق بخشنامه شماره ٩١/١٨٦٣٤٢ مورخ ١٣٩١/٠٧/١٧ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، به کلیه بانک‌های کشور ابلاغ گردیده است. این دستورالعمل شامل ٣١ بند می‌باشد که صرفا به شناخت یا ثبت رویدادهای مالی مرتبط با عقد استصناع در نظام بانکی ایران پرداخته است و در خصوص ارزیابی دارایی‌ها و تعهدات ناشی از عقود استصناع در پایان دوره مالی و افشای مرتبط با آنها در صورت‌های مالی مطلبی را ارائه نکرده است. محتوای دستورالعمل مذکور در بخش چهار این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

**١-٤. عقد استصناع در آاوفی**

آاوفی سازمانی است که در سطح منطقه‌ای در زمینه حسابداری بانکداری اسلامی فعالیت دارد. این سازمان در سال ١٩٩١ میلادی[٤] در بحرین تشکیل گردید و با تشکیل

Archive of SID

www.SID.ir

هیأت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی تا کنون[۵] ۲۷ استاندارد حسابداری مالی و ۵ استاندارد حسابرسی، ۷ استاندارد شرعی و ۲ استاندارد آیین رفتار حرفه‌ای برای مؤسسات مالی اسلامی تدوین و منتشر کرده است. آاوفی استصناع را در پیوست استاندارد حسابداری ۱۰ خود به شرح ذیل تعریف نموده است:

«استصناع قرارداد فروشی است بین خریدار نهایی و فروشنده که به وسیله آن فروشنده به درخواست خریدار متعهد می شود کالا (موضوع اصلی قرارداد) را بر طبق مشخصات تولید یا به طرق دیگری تحصیل نماید و آن را به قیمت و روش پرداخت مورد توافق که می‌تواند در زمان تنظیم قرارداد، قسطی یا در زمان مشخصی در آینده باشد، به خریدار بفروشد. طبق شرایط قرارداد استصناع فروشنده باید یا مواد و یا کار را ارائه دهد».

مقررات حقوقی استصناع در پیوست استاندارد حسابداری شماره ۱۰ آمده است که اهم موارد آن عبارتنداز:

- کالا باید شناخته شده باشد و مقدار آن مشخص باشد تا هر نوع فقدان اطلاع از آن از بین برود.
- تعیین تاریخ تحویل الزامی است.
- قرارداد استصناع قراردادی الزامی است.
- نتایج قانونی استصناع عبارتنداز: الف) انتقال دوجانبه حق مالکیت بین خریدار و فروشنده و ب) تسویه حق فروشنده به مبلغ مورد توافق قرارداد.
- خریدار حق دارد برای کل مبلغی که پرداخت نموده است و انتقال کالا بر طبق مشخصات و در زمان مقرر، از فروشنده وثیقه دریافت نماید. همچنین فروشنده حق دریافت تضمین از خریدار را دارد که مطمئن شود قیمت کالا در زمان مقرر قابل پرداخت است.

Archive of SID

www.SID.ir

چنانچه خریدار نهایی در قرارداد قید نکند که فروشنده باید کالا را خودش تولید کند، فروشنده می‌تواند برای ایفای تعهد قراردادی خود وارد قرارداد استصناع دوم شود. قرارداد استصناع دوم یک قرارداد فرعی است که به وسیله آن تعهدات فروشنده قرارداد اول به آن منتقل می‌شود. با این وجود چنانچه قرارداد استصناع دوم وجود نداشته باشد، بانک اسلامی به‌عنوان فروشنده قرارداد اول تنها مسئول اجرای تعهدات خود باقی خواهد ماند. از این‌رو فروشنده قرارداد اول مسئول هرگونه قصور، سهل‌انگاری یا نقض قرارداد ناشی از استصناع دوم خواهد بود.

فروشنده قرارداد استصناع دوم در مقابل خریدار (بانک اسلامی) مسئول اجرای تعهدات خود خواهد بود و رابطه مستقیمی با خریدار نهایی قرارداد اول ندارد. استصناع دوم یک قرارداد ثانویه است و نه ادامه معامله قرارداد اول. آنها از لحاظ قانونی در رابطه با حقوق مالکانه و تعهدات، قراردادهای متفاوتی هستند.

بانک اسلامی به عنوان فروشنده در مقابل خریدار درباره هر نوع عملکرد نامناسب مقاطعه‌کار و هر نوع تضمین ناشی از آن مسئول است. این مسئولیت است که اعتبار استصناع دوم و همچنین مطالبه سود توسط بانک را در صورت امکان، تأیید می‌کند.

### ۱-۵. حسابداری استصناع در آاوفی

به‌کارگیری روش‌های متفاوت حسابداری استصناع در بانک‌های اسلامی از جمله موارد ذیل، باعث ایجاد مسائل فراوانی شده بود.

- شناخت و اندازه‌گیری بهای تمام شده قراردادهای استصناع و استصناع دوم.
- شناخت و اندازه‌گیری درآمدها و سودهای قراردادهای استصناع و استصناع دوم.
- ارزیابی دارایی‌های استصناع در پایان دوره مالی، به‌خصوص هنگامی که احتمال زیان قرارداد وجود دارد.
- اندازه‌گیری و روش حسابداری هزینه‌های نگهداری و تضمین قرارداد.

Archive of SID

www.SID.ir

- حدود و روش‌های افشای اطلاعات حسابداری و روش‌های مربوط به معاملات استصناع و استصناع دوم در صورت‌های مالی بانک اسلامی.

تفاوت در روش‌های حسابداری چنین موضوعاتی و افشای آنها در صورت‌های مالی بانک اسلامی اثرات منفی در قابلیت مقایسه اطلاعات حسابداری ارائه شده در صورت‌های مالی بانک اسلامی دارد. بنابراین به‌منظور ارائه اطلاعات مفید برای استفاده‌کنندگان گزارشات مالی این بانک‌ها و استاندارد نمودن رویه حسابداری معاملات استصناع و استصناع دوم بر طبق بیانیه حسابداری مالی شماره (۱): اهداف حسابداری مالی بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی و بیانیه حسابداری مالی شماره (۲): مفاهیم حسابداری مالی بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی، استاندارد حسابداری شماره ۱۰ با عنوان استصناع و استصناع دوم تدوین گردید.

کمیته استانداردهای حسابداری آاوفی در جلسات خود گزینه‌های پیشنهادی را برای انتخاب عملیات حسابداری استصناع و استصناع دوم مورد بررسی قرار داده است و گزینه‌هایی را که به نظر می‌رسید در انطباق با بیانیه حسابداری مالی ۱ و ۲ باشد را توصیه نموده است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

**۱-۵-۱. شناسایی سود استصناع**

دو گزینه عملیاتی برای شناسایی سود استصناع پیشنهاد شده بود:

الف) روش درصد تکمیل کار: بر طبق این روش بخشی از سود استصناع متناسب با کار تکمیل شده در طی دوره، در پایان دوره به‌عنوان سود تحقق یافته شناسایی می‌شود.

ب) روش کار تکمیل شده: بر طبق این روش کل هزینه‌ها و درآمدهای قرارداد استصناع در پایان دوره مالی که قرارداد تکمیل می‌شود شناسایی می‌شود.

Archive of SID

www.SID.ir

گزینه اول یعنی روش درصد تکمیل کار برای شناسایی سود استصناع و استصناع دوم انتخاب شده است، به شرط اینکه هزینه‌های قرارداد بتواند با دقت معقولی قابل برآورد باشد. در هر صورت چنانچه هزینه‌های قرارداد با دقت معقولی قابل برآورد نباشد بایستی روش کار تکمیل شده به‌کار گرفته شود. روش درصد تکمیل کار ارجحیت دارد برای اینکه منجر به تطابق مناسب‌تر درآمدها و هزینه‌های استصناع می‌شود.

علاوه‌بر این، روش درصد تکمیل کار دارندگان حساب سرمایه‌گذاری را قادر می‌سازد تا زمانی که رابطه قراردادی با بانک اسلامی دارند در سود استصناع شریک باشند. در هر صورت به تعویق انداختن شناسایی درآمد و سود تا زمان تکمیل کار، دارندگان حساب سرمایه‌گذاری را از سهم آنها از سود استصناعی که وجوه قبل از تکمیل قرارداد برداشت نموده‌اند، محروم می‌کند. بنابراین گزینه دوم تنها در شرایط غیرعادی، برای مثال، زمانی که گزینه اول یعنی روش درصد تکمیل کار، مناسب نیست به‌کار گرفته شود.

**۱-۵-۲. ارزیابی دارایی‌های استصناع در پایان دوره مالی**

دو مبنای ارزیابی برای اندازه‌گیری دارایی‌های استصناع در پایان دوره مالی در صورت‌های مالی فروشنده (بانک اسلامی) مورد توجه قرار گرفته است:

الف) بهای تمام شده دارایی‌های استصناع به‌وسیله ارزش دفتری حساب کار در جریان پیشرفت استصناع در قرارداد استصناع یا ارزش دفتری حساب بهای تمام شده استصناع در قرارداد استصناع دوم نشان داده می‌شود.

ب) بهای تمام شده مندرج در گزینه الف بالا به شرط اینکه بیش از خالص ارزش فروش آنها نباشد.

Archive of SID

www.SID.ir

از بین این دو، گزینه ب انتخاب شده است، زیرا شناسایی به موقع هر نوع زیان احتمالی ناشی از اجرای قرارداد در پایان دوره مالی را میسر می‌سازد. دارایی‌های استصناع نباید به قدری متورم باشد که از بابت زیان‌های احتمالی ناشی از کاهش ارزش آنها تعدیل لازم به عمل نیامده باشد. بنابراین گزینه انتخاب شده اطلاعات مربوط‌تری را در اختیار استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی قرار می‌دهد.

لازم به ذکر است که استاندارد حسابداری استصناع و استصناع دوم پس از تصویب در کمیته شریعت اسلامی، در جلسه شماره ۱۵ هیأت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی آاوفی مورخ ۲۷ و ۲۸ صفر ۱٤۱۹ قمری مطابق با ۲۱ و ۲۲ ژوئن ۱۹۹۸ میلادی به تصویب رسیده است (Awafi, 1999, p. 364).

**۲. پیشینه تحقیق**

کمیجانی و نظرپور معتقدند عقد استصناع به ویژه پس از اعلام مجمع فقهی سازمان کنفرانس اسلامی مبنی‌بر لازم الطرفین بودن آن، به علت ماهیت و ویژگی‌های خاص، در کشورهای اسلامی گسترش ویژه‌ای یافته است و اکثریت مراجع و فقیهان شیعه به صورت عقد مستقل یا در قالب بیع، اجاره، جعاله و صلح به صحت عقد استصناع باور دارند. بنابراین بانک‌ها و دیگر مؤسسه‌های اعتباری می‌توانند طرح‌های خصوصی، دولتی و بخش عمومی را با استفاده از این عقد تأمین مالی کرده و عهده دار واسطه‌گری بین شرکت‌های بزرگ و صاحبان صنایع شوند (کمیجانی و نظرپور، ۱۳۸۷).

طغیانی، آجری‌آیسک و طاهری‌صفار در مقاله با عنوان «حسابداری تخصیص منابع (مضاربه، سرمایه‌گذاری و اجاره به‌شرط تملیک) در بانکداری اسلامی» بیان می‌کنند تفاوت شیوه‌های تخصیص منابع در بانکداری بدون ربا و بانکداری ربوی مستلزم گسترش نظام حسابداری متفاوت است. این در حالی است که حسابداری موجود در بانک‌های کشور با حسابداری بانک‌های متعارف تفاوت چندانی ندارد. ایشان نشان می‌دهند که الگوی حسابداری و گزارشگری مالی مرسوم در بانکداری ایران از

Archive of SID

www.SID.ir

قابلیت‌های لازم برای پاسخ‌گویی به نیازهای کاربران و الزامات شرعی حاکم بر قانون عملیات بانکی بدون ربا و نگهداری حساب و گزارشگری سود یا زیان مبتنی‌بر نتایج واقعی عملکرد حاصل از عقود مشارکتی برخوردار نیست (طغیانی، آجری‌آیسک و طاهری‌صفار، ١٣٩٢).

بایدون و ویلت[٦] در مقاله با عنوان «گزارشگری شرکتی اسلامی» بحث کرده‌اند که فلسفه عقلانیت اقتصادی تأکید بر بالاترین رضایت فردی با حداکثرسازی سود به عنوان معیار موفقیت عملکرد دارد. در مقابل استدلال شده است که نگرش اسلامی به موضوعات تجارت (کسب‌وکار) از اعتقادی دینی به یگانگی خداوند ناشی می‌شود که سبب می‌گردد شرکت‌ها در تصمیم‌گیری و عمل بر منافع اجتماعی متمرکز شوند؛ به دنبال سود مشروع باشند نه سود بیش از حد، که از استثمار به دست می‌آید و برابری بین انسان‌ها نیز در نظر گرفته می‌شود. ایشان معتقدند که عقلانیت اقتصادی و اصول حاصل از آن به افشای فعالیت‌هایی رهنمون می‌شود که ممکن است بهترین تشریح بر پایه معیار پاسخ‌گویی فردی باشد و برای دستیابی به چنین پاسخگویی، افشای محدودی از اطلاعات مالی لازم است (Baydoun & Willetts, 2000).

### ٣. روش تحقیق

این تحقیق، تحقیقی تطبیقی است که در ردیف تحقیقات توصیفی- تحلیلی قرار می‌گیرد. در تحقیق تطبیقی، محقق در صدد آن است که دو یا چند پدیده، اعم از کشور، سازمان، زمینه علمی، تئوری، اندیشه و.... مورد مقایسه قرار دهد (طبیبی، ملکی و دلگشایی، ١٣٨٩، ص. ١٣٩). از آنجا که هدف اصلی تحقیق، مطالعه رفتار متغیّرهایی خاص و یا رد و اثبات آنها نمی‌باشد؛ بلکه کشف و شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های کلیدی رویه حسابداری عقد استصناع در نظام بانکداری ایران و استاندارد حسابداری تدوین شده توسط آاوفی است؛ تدوین فرضیه ضرورتی نداشته و این مهم، از طریق سؤال‌های تحقیق صورت می‌گیرد.

Archive of SID

www.SID.ir

سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: آیا رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکداری جمهوری اسلامی ایران با رویه حسابداری استصناع سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (آاوفی) مطابقت دارد؟

سؤالات فرعی تحقیق نیز عبارتند از:

۱. آیا رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکداری جمهوری اسلامی ایران با رویه حسابداری استصناع آاوفی، از نظر شناخت اولیه انطباق دارد؟
۲. آیا رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکداری جمهوری اسلامی ایران با رویه حسابداری استصناع آاوفی، از نظر ارزشیابی در پایان هر دوره مالی انطباق دارد ؟
۳. آیا رویه حسابداری عقد استصناع نظام بانکداری جمهوری اسلامی ایران با رویه حسابداری استصناع آاوفی، از نظر نحوه ارائه صورت‌های مالی یا افشا انطباق دارد؟

برای پاسخ به سوالات تحقیق، به بررسی دستورالعمل حسابداری عقد استصناع موضوع بخشنامه صادره بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به شماره ۹۱/۱۸۶۳۴۲ مورخ ۱۳۹۱/۰۷/۱۷، صورت‌های مالی بانک نمونه بورس اوراق بهادار کشور و جهت تدقیق بیشتر سندرسی اسناد حسابداری عقود استصناع صادره در بانک‌های ملت و ملی و انطباق رویه حسابداری آنها با استانداردهای حسابداری شماره ۱ و ۱۰ آاوفی به ترتیب با عنوان ارائه و افشای کلی در بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی و استصناع و استصناع دوم پرداخته شده است. لازم به ذکر است این تحقیق صرفاً به مقایسه تطبیقی حسابداری عقد استصناع پرداخته است و بررسی تفصیلی ابعاد حقوقی و فقهی آن موضوع این مطالعه نیست. بدیهی است تفاوت در مبانی فقهی عقود می‌تواند منجر به تفاوت در شیوه عمل و به تبع آن روش حسابداری آنها گردد، لیکن در این تحقیق مبنای تطبیق رویدادهای مالی دستورالعمل حسابداری عقد استصناع بانک مرکزی

Archive of SID

www.SID.ir

جمهوری اسلامی ایران و مقایسه آن با رویدادهای مالی مشابه در رویه آاوفی بوده است.

## ٤. بررسی تطبیقی

بررسی تطبیقی دو رویه حسابداری عقد استصناع در نظام بانکی ایران و آاوفی در سه مرحله شناخت اولیه، ارزیابی پایان دوره و افشا صورت گرفته است که در طی این بررسی به سوالات تحقیق پاسخ داده شده است.

### ٤-١. بررسی تطبیقی شناخت اولیه در دو رویه حسابداری

در مرحله شناخت اولیه عقد استصناع یازده رویداد مالی شناسایی شده است که از طریق مقایسه ثبت حسابداری شناخت، بحثو تفسیر آن و در انتها ارائه جدول انطباق رویدادهای مالی، مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

#### ٤-١-١. انعقاد قرارداد استصناع اول

با انعقاد قرارداد استصناع اول، قراردادی لازم‌الاجرا بین بانک (فروشنده) و مشتری (خریدار) منعقد می‌شود که نیاز است بابت نگهداری آمار تعداد تعهدات بانک، ثبت‌های انتظامی آماری انجام بگیرد. لازم به ذکر است این ثبت به‌عنوان یک رویه داخلی در بانک‌ها اجرا می‌گردد و از نظر حسابداری، شخص مقابل را متعهد نمی‌سازد.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

  بدهکار- حساب‌های انتظامی- قراردادهای استصناع اول: ١ریال.

  بستانکار - طرف حساب‌های انتظامی: ١ریال.

- شناخت در رویه آاوفی:

  در استاندارد شماره ١٠ آاوفی، با توجه به مرجعیت این استاندارد و همچنین ماهیت ثبت‌های انتظامی به‌عنوان یک ثبت آماری و داخلی بانک‌ها، بحثی از ثبت‌های انتظامی نمی‌شود و این ثبت به رویه داخلی بانک اسلامی بستگی دارد.

Archive of SID

www.SID.ir

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد فقط از نظر انتظامی و آماری دارای اهمیت می‌باشد و ثبت و یا عدم ثبت این رویداد در تقسیم منافع و یا زیان عقد استصناع، تأثیری ندارد.

**٤-١-٢. پیش دریافت از مشتری**

طبق ماده ٨ دستورالعمل اجرایی عقد استصناع بانک مرکزی ایران، مشتری باید درصدی از مبلغ اموال موضوع عقد را به بانک پرداخت نماید. لیکن بنابر استاندارد شماره ١٠ آاوفی محدودیتی برای زمان دریافت وجه از مشتری وجود ندارد و این موضوع به توافق طرفین بستگی دارد. مقایسه و انطباق این رویداد به شرح ذیل است:

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- صندوق یا حساب مشتری: به مبلغ پیش‌دریافت.

بس- پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات: به مبلغ پیش دریافت.

هم‌زمان با انعقاد قرارداد استصناع اول و پس از أخذ پیش دریافت از مشتری، تعهدات بانک به‌منظور تهیه اموال موضوع قرارداد به‌شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌شود:

بد- طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ کل قرارداد منهای پیش دریافت.

بس- تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع اول: به مبلغ کل قرارداد منهای پیش دریافت.

- شناخت در رویه آاوفی:

حسب ضرورت پیش‌دریافت به همان شرح فوق می‌باشد.

Archive of SID

www.SID.ir

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد همانند یک رویداد مالی مستقل در همه واحدهای اقتصادی یکسان می‌باشد.

**٤-١-٣. ثبت وثایق مأخوذه از مشتری**

در صورت أخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین و اگر از نوع اشیا قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی آنها و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد به مبلغ تعهد شده، ثبت حساب‌ها می‌شود.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- حساب‌های انتظامی- وثایق استصناع اول: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

بس- طرف حساب‌های انتظامی: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

- شناخت در رویه آاوفی:

همان شرح مشابه ثبت آماری و انتظامی رویداد انعقاد قرارداد استصناع اول.

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد فقط از نظر انتظامی و آماری دارای اهمیت می‌باشد و ثبت و یا عدم ثبت این رویداد در تقسیم منافع و یا زیان عقد استصناع، تأثیری ندارد.

**٤-١-٤. انعقاد قرارداد استصناع دوم**

پس از انعقاد قرارداد استصناع دوم بین بانک (خریدار) و سازنده (فروشنده) ثبت انتظامی آماری ذیل انجام می‌گیرد:

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بدهکار- حساب‌های انتظامی- قراردادهای استصناع دوم: ۱ ریال.

Archive of SID

www.SID.ir

بستانکار – طرف حساب‌های انتظامی: ۱ ریال.

- شناخت در رویه آاوفی:

مشابه همان شرح ثبت آماری و انتظامی رویداد انعقاد قرارداد استصناع اول.

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد فقط از نظر انتظامی و آماری دارای اهمیت می‌باشد و ثبت و یا عدم ثبت این رویداد در تقسیم منافع و یا زیان عقد استصناع، تأثیری ندارد.

**٤-١-٥. پیش‌پرداخت به سازنده**

در صورتی که مبلغی به‌عنوان پیش‌پرداخت به سازنده پرداخت گردد، به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌گردد:

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- پیش پرداخت بابت خرید خدمات/ اموال معاملات: به مبلغ پیش‌پرداخت.

بس- صندوق یا حساب سازنده: به مبلغ پیش‌پرداخت.

هم‌زمان با انعقاد قرارداد استصناع دوم، تعهدات سازنده بابت ساخت و تحویل اموال موضوع قرارداد، به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌شود:

بد- تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع دوم: به مبلغ کل قرارداد منعقده.

بس- طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ کل قرارداد منعقده.

هم زمان با انعقاد قرارداد استصناع دوم، تعهدات بانک بابت پرداخت وجه اموال موضوع قرارداد، به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌شود:

Archive of SID

www.SID.ir

بد- طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ کل قرارداد استصناع دوم منهای پیش‌پرداخت.

بس- تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع دوم: به مبلغ کل قرارداد استصناع دوم منهای پیش‌پرداخت.

- شناخت در رویه آاوفی:

در صورت پیش‌پرداخت به همان شرح فوق می‌باشد.

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد همانند یک رویداد مالی مستقل در همه واحدهای اقتصادی یکسان می‌باشد. البته ثبت حساب‌های انتظامی بستگی به رویه داخلی حسابداری بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی دارد.

**٤-١-٦. ثبت وثایق مأخوذه از سازنده**

پس از أخذ وثایق از سازنده، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین و اگر از نوع اشیا قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی آنها و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد به مبلغ تعهد شده، ثبت حساب‌ها می‌شود.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- حساب‌های انتظامی- وثایق استصناع دوم: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

بس- طرف حساب‌های انتظامی: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

- شناخت در رویه آاوفی:

مشابه همان شرح ثبت آماری و انتظامی رویداد انعقاد قرارداد استصناع اول.

Archive of SID

www.SID.ir

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این رویداد همانند یک رویداد مالی انتظامی در همه واحدهای اقتصادی یکسان می‌باشد.

**٤-١-٧. پرداخت وجوه اموال به سازنده**

پس از شروع قرارداد و همزمان با اولین پرداخت به سازنده و پرداخت‌های بعدی آن توسط بانک بشرح زیر اقدام می‌گردد.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- اموال در جریان ساخت استصناع: به مبلغ پیش‌پرداخت.

بس- پیش‌پرداخت بابت خرید خدمات/اموال معاملات: به مبلغ پیش‌پرداخت.

تمامی مبالغ پرداختی به سازنده پس از شروع قرارداد استصناع دوم، به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌شود:

بد- اموال در جریان ساخت استصناع: به مبلغ پرداخت شده.

بس- صندوق/ حساب سازنده/ انواع چک‌های بانکی فروخته شده: به مبلغ پرداخت شده.

هم‌زمان با پرداخت وجه به سازنده، تعهدات بانک بابت پرداخت وجه اموال موضوع قرارداد، به شرح ذیل در حساب‌ها برگشت داده می‌شود:

بد- تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع دوم: به مبلغ پرداخت شده به سازنده.

بس- طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ پرداخت شده به سازنده.

Archive of SID

www.SID.ir

- شناخت در رویه آاوفی:

ثبت‌های صادره مشابه ثبت‌های پیشنهادی بانک مرکزی ایران می‌باشد با این تفاوت که آاوفی در زمان وجود استصناع دوم از عنوان بهای تمام شده استصناع استفاده می‌کند و صورتحساب ارسالی سازنده برای بانک پس از تأیید می‌تواند ملاک ثبت قرار گیرد.

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این فعالیت مالی یکسان است و هر دو سازمان پرداخت‌های موضوع قرارداد استصناع را به حساب دارایی‌های خود منظور می‌نمایند.

**٤-١-٨. شناسایی سود استصناع دوم**

در بند١٥ و ١٦ دستورالعمل حسابداری عقد استصناع بانک مرکزی ایران، بانک‌ها بایستی بابت شناسایی سود تسهیلات اعطایی استصناع دوم نسبت به شناسایی سود عقد استصناع به شرح ذیل اقدام نمایند:

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

چنانچه دوره ساخت اموال طی یک دوره مالی شروع و در همان دوره مالی خاتمه یافته باشد، درآمد مربوط شناسایی و به شرح زیر در حساب‌ها ثبت می‌شود (بند ١٥ دستورالعمل حسابداری عقد استصناع بانک مرکزی ایران):

بد- سود دریافتنی تسهیلات- استصناع دوم: به میزان مابه‌التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم.[٧]

بس- سود دریافتی تسهیلات- استصناع دوم: به‌میزان مابه‌التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم.

در صورتی که زمان خاتمه قرارداد استصناع دوم به گونه‌ای باشد که بخشی از آن مربوط به یک دوره و بخشی دیگر مربوط به دوره‌های آینده باشد بر مبنای فرض تعهدی، در پایان هر سال یا پایان دوره‌ای که تهیه صورت‌های مالی مدنظر می‌باشد و یا پایان دوره ساخت اموال، درآمد مربوط به آن دوره باید شناسایی شود. درآمد یاد شده

Archive of SID

www.SID.ir

متناسب با سهم وجوه پرداختی مؤسسه اعتباری در دوره مذکور از کل مبلغ قرارداد استصناع دوم بر مبنای مابه‌التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم محاسبه و به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت می‌شود (بند ۱۶ دستورالعمل حسابداری عقد استصناع بانک مرکزی ایران):

بد- سود دریافتنی تسهیلات- استصناع دوم: به میزان سود دوره مربوطه.

بس- سود دریافتی تسهیلات: به میزان سود دوره مربوطه.

- شناخت در رویه آاوفی:

شناسایی سود و درآمد عقد استصناع در استاندارد حسابداری شماره ۱۰ به روش ناخالص درآمد و به شرح ذیل می‌باشد:

- دریافت صورتحساب استصناع دوم از سازنده (خرید):

بد- بهای استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع دوم.

بس- حساب‌های پرداختنی استصناع دوم/ وجه نقد: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع دوم.

- تحویل موضوع قرارداد به مشتری و یا ارسال صورتحساب استصناع اول:

بد- حساب‌های دریافتنی از مشتری/ وجوه نقد: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع اول.

بس- صورتحساب‌های استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع اول.

توضیح اینکه حساب صورتحساب‌های استصناع با حساب بهای استصناع در ترازنامه بانک اسلامی تهاتر می‌شود (پاراگراف ۶ استاندارد شماره۱۰) و در پایان دوره مالی ثبت ذیل صادر می‌شود:

بد- بهای تمام شده فروش رفته استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع دوم.

Archive of SID

www.SID.ir

بد- بهای استصناع: به میزان سود دوره یا مابه التفاوت قرارداد اول و دوم.
بس- درآمد (فروش) استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع اول.

بحث و تفسیر: روش شناسایی درآمد و سود عقد استصناع در دستورالعمل بانک مرکزی ایران به روش خالص می‌باشد و زمان شناسایی آن خاتمه قرارداد استصناع دوم یا پایان دوره مالی بر مبنای درصد یا نسبت پرداخت وجوه صورت گرفته بابت قرارداد به کل مبلغ قرارداد استصناع دوم در مابه التفاوت مبلغ استصناع اول و استصناع دوم می‌باشد. در استاندارد حسابداری شماره ۱۰ آاوفی استصناع اول فروش و استصناع دوم خرید تلقی‌گردیده است. در صورتی‌که خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل موضوع قرارداد استصناع به مشتری (خریدار نهایی) در همان دوره مالی صورت گیرد مبلغ قرارداد استصناع اول درآمد فروش و مبلغ قرارداد استصناع دوم بهای تمام شده استثنا می‌باشد. بدیهی است مابه‌التفاوت این دو، سود عقد استصناع می‌باشد که بسته به نحوه دریافت از مشتری، به سود دوره یا سود انتقالی به دوره‌های بعد قابل شناسایی و تفکیک می‌باشد.

طبق پاراگراف ۷ استاندارد حسابداری شماره ۱۰، درآمد (فروش) استصناع، کل قیمت توافق‌شده (قیمت فروش نقدی) بانک اسلامی به عنوان فروشنده و مشتری نهایی به‌عنوان خریدار، شامل حاشیه سود بانک اسلامی در قرارداد می‌باشد. درآمد استصناع و حاشیه سود مربوطه در صورت‌های مالی بانک اسلامی بر طبق روش درصد تکمیل قرارداد شناسایی می‌شود. در صورتی‌که طول زمان قرارداد استصناع دوم به گونه‌ای باشد که بخشی از آن مربوط به یک دوره و بخشی دیگر مربوط به دوره یا دوره‌های بعد باشد طبق پاراگراف ۸ و ۹ استاندارد حسابداری شماره ۱۰ به شرح ذیل اقدام می‌گردد:

بخشی از قیمت قرارداد مطابق با کار انجام شده در طی دوره‌ای که قرارداد اجرا می‌شود به‌عنوان درآمد آن دوره شناسایی می‌شود (پاراگراف ۸).

Archive of SID

www.SID.ir

بخشی از حاشیه سود استصناع شناسایی شده در طی دوره مالی (حاشیه سود استصناع مابه‌التفاوت قیمت فروش نقدی کالا به خریدار نهایی و کل بهای تمام شده برآوردی بانک اسلامی می‌باشد) باید به حساب کار در جریان استصناع یا بهای استصناع اضافه شود (پاراگراف ۹).

طرف بستانکار حساب کار در جریان استصناع یا بهای استصناع فوق الذکر درآمد(فروش) استصناع می‌باشد. بدین‌ترتیب مجدد مابه‌التفاوت درآمد (فروش) استصناع و بهای تمام شده فروش رفته استصناع در صورت سودوزیان نشان‌دهنده سود دوره عقد استصناع می‌باشد.

با توجه به توضیحات فوق در مجموع می‌توان اظهار داشت شیوه شناسایی سود در بانک مرکزی روش خالص درآمد و در آاوفی روش ناخالص درآمد می‌باشد. البته به کارگیری این دو منجر به نتایج متفاوتی در دو رویه از لحاظ اندازه‌گیری مبلغ سود شناسایی دوره نمی‌گردد. از طرفی هردو رویه حسابداری از روش درصد تکمیل کار استفاده می‌نمایند، اما بر مبنای دستورالعمل حسابداری بانک مرکزی مبنای محاسبه درصد تکمیل کار، وجوه پرداختی به سازنده می‌باشد. حال آنکه ملاک محاسبه درصد تکمیل کار در استاندارد شماره ۱۰ آاوفی کار انجام شده یا صورت وضعیت‌های (صورتحساب‌های) سازنده می‌باشد که در صورتی که در یک دوره مالی پرداخت وجوه با صورت وضعیت‌های دریافتی از سازنده یکی نباشد می‌تواند منجر به نتایج متفاوت در اندازه‌گیری مبلغ شناسایی سود دوره گردد. لازم به ذکر است مبنای کار انجام شده در انطباق با فرض تعهدی و اصل تطابق درآمدهای هر دوره با هزینه‌های همان دوره ملاک مناسب‌تری برای شناسایی سود می‌باشد.

تفاوت سوم این دو رویه در زمان شناسایی سود استصناع در حالتی است که قرارداد استصناع دوم در همان دوره خاتمه می‌یابد. در دستورالعمل بانک مرکزی ایران زمان شناسایی سود خاتمه قرارداد استصناع دوم و در استاندارد حسابداری شماره ۱۰

Archive of SID

www.SID.ir

آاوفی در زمان تحویل به مشتری می‌باشد که پرواضح است که که زمان تحویل به مشتری زمان مناسب‌تری برای شناسایی سود و ارائه اطلاعات مربوط در صورت‌های مالی است. با توجه به بحث فوق، عدم انطباق شناسایی سود استصناع دوم در دو رویه حسابداری عقد استصناع، مشاهده می‌گردد.

**٤-١-٩. خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط سازنده**

پس از خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط سازنده بابت ایفای تعهدات ایشان ثبت‌های ذیل انجام می‌شود:

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ کل قرارداد منعقده.

بس- تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع دوم: به مبلغ کل قرارداد منعقده.

همچنین حساب‌های انتظامی قرارداد برگشت داده می‌شود:

بد- طرف حساب‌های انتظامی: به مبلغ یک ریال.

بس- حساب‌های انتظامی-قراردادهای استصناع دوم: به مبلغ یک ریال.

پس از استرداد وثایق ماخوذه، حساب های انتظامی مربوطه، به شرح ذیل در حساب‌ها برگشت داده می‌شود:

بد- طرف حساب‌های انتظامی: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

بس- حساب‌های انتظامی-قراردادهای استصناع دوم: به مبلغ ترهین اموال، ارزش کارشناسی اشیا قیمتی، مبلغ تضمین شده اوراق بهادار.

Archive of SID

www.SID.ir

- شناخت در رویه آاوفی:

ثبت‌های صادره مشابه ثبت‌های پیشنهادی بانک مرکزی ایران می‌باشد با این تفاوت که آاوفی در زمان وجود استصناع دوم از عنوان بهای تمام شده استصناع استفاده می‌کند و صورتحساب ارسالی سازنده برای بانک پس از تأیید می‌تواند ملاک ثبت قرار گیرد.

بحث و تفسیر: ثبت حسابداری این فعالیت مالی یکسان است و هر دو سازمان پرداخت‌های موضوع قرارداد استصناع را به حساب دارایی‌های خود منظور می‌نمایند.

**٤-١-١٠. اعطای استصناع اول به مشتری**

هم‌زمان با تسویه قرارداد استصناع دوم با سازنده و نیز اعطای تسهیلات استصناع اول به مشتری، ابتدا تعهدات بانک به شرح ذیل برگشت داده می‌شود، سپس با توجه به شرایط تحویل اموال موردنظر به مشتری، ثبت‌های لازم انجام می‌شود.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

بد- تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات- استصناع اول: به مبلغ کل قرارداد منعقده منهای پیش دریافت.

بس- طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقده معاملات: به مبلغ کل قرارداد منعقده منهای پیش دریافت.

در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل به مشتری نقدی باشد:

بد- صندوق/ حساب مشتری: به مبلغ قرارداد استصناع اول منهای پیش دریافت.

بد- پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات: به مبلغ پیش دریافت.

بس- اموال در جریان ساخت استصناع: به مبلغ پرداخت شده.

سود دریافتنی تسهیلات- استصناع دوم: به میزان مانده حساب.

Archive of SID

www.SID.ir

در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل به مشتری اقساطی باشد:

بد- تسهیلات اعطایی- استصناع اول: به مبلغ اصل تسهیلات استصناع اول منهای پیش دریافت.

بد- سود دریافتنی تسهیلات- استصناع اول: به مبلغ سود دوران بازپرداخت.

بد- پیش دریافت از مشتریان بابت تسهیلات: به مبلغ پیش دریافت.

بس- اموال در جریان ساخت استصناع: به مبلغ پرداخت شده.

بس- سود دریافتنی تسهیلات- استصناع دوم: به مبلغ مانده حساب.

بس- سود سال‌های آینده تسهیلات: به مبلغ سود دوران بازپرداخت.

- شناسایی در آاوفی:

همانطور که در رویداد شناسایی سود استصناع دوم (بخش ٤-١-٨) بیان گردید شناسایی سود استصناع پس از خاتمه استصناع دوم و تحویل آن به مشتری یا به روش درصد تکمیل کار صورت می‌گیرد که با توجه به شرایط دریافت وجه نقدی یا اقساطی از مشتری به‌شرح زیر ثبت حسابداری آن صادر می‌گردد. در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل به مشتری نقدی باشد:

به شرح رویداد شناسایی سود استصناع دوم (بخش ٤-١-٨).

در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل به مشتری اقساطی باشد:

بد- حساب‌های دریافتنی از مشتری/ وجوه نقد: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع اول.

بس- صورتحساب‌های استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع اول.

و در پایان دوره مالی ثبت ذیل صادر می‌شود:

Archive of SID

www.SID.ir

بد- بهای تمام شده فروش رفته استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قرارداد استصناع دوم.

بد- بهای استصناع: به میزان سود دوره یا مابه التفاوت قرارداد اول و دوم.

بس- درآمد (فروش) استصناع: به مبلغ صورتحساب یا قیمت فروش نقدی (توافق شده) استصناع اول.

بس- سودهای انتقالی به آتی: مابه التفاوت مبلغ قرارداد استصناع اول و قیمت فروش نقدی (توافق شده).

تسهیم مناسب سودهای انتقالی به آینده بین دوره‌های مالی قرارداد که از طریق آن هر دوره مالی سهم خود را بدون توجه به اینکه وجه نقدی دریافت شده یا نشده باشد، دریافت نماید ارجح است (پاراگراف ۱۲).

سودهای انتقالی به آینده در زمان وصول هر قسط شناسایی می‌شود. این روش باید براساس تصمیم هیات شریعت اسلامی بانک اسلامی یا در صورت لزوم به وسیله تصمیم مقامات نظارتی مورد استفاده قرار گیرد (پاراگراف ۱۳).

بحث و تفسیر: همانگونه که ذکر گردید قرارداد استصناع اول به مشتری بر طبق استاندارد حسابداری آاوفی، یک قرارداد فروش است که طبق بخش ٤-۱-۸ اقدام می‌شود. در صورتی که قیمت قرارداد استصناع اول از طریق اقساط دریافت شود تفاوت مبلغ کل قرارداد استصناع اول و قیمت مورد توافق (نقدی) به عنوان سودهای انتقالی به آتی شناسایی می‌شود که بنابر پاراگراف ۱۲ یا ۱۳ استاندارد مربوطه، تسهیم مناسب سودهای انتقالی به آینده بین دوره‌های مالی قرارداد می تواند بدون توجه به دریافت وجه نقد دریافتی دوره و در زمان وصول مبلغ هر قسط با مجوز هیات شریعت اسلامی بانک، صورت پذیرد. رویه بانک مرکزی ایران در این خصوص با پاراگراف ۱۳ و ١٤ استاندارد یعنی تسهیم سودهای انتقالی به آتی بدون توجه به دریافت وجه نقد و در زمان وصول اقساط انطباق دارد.

Archive of SID

www.SID.ir

**٤-١-١١. عدم ایفای تعهدات**

در صورت عدم ایفای تعهدات سازنده و بانک نسبت به مشتری به شرح ذیل اقدام می‌شود.

- شناخت در رویه بانک مرکزی:

طبق بند ۲۱ دستورالعمل بانک مرکزی در صورتی که سازنده به هر نحوی به تعهدات خود براساس مفاد قرارداد استصناع دوم عمل ننماید، در پایان سال یا در مقاطعی که صورت‌های مالی مورد نظر است، هر کدام که مقدم باشد، وجه التزام از تاریخ سررسید قرارداد یا تاریخ آخرین محاسبه وجه التزام مزبور تا تاریخ پایان سال یا مقطع تهیه صورت‌های مالی، محاسبه و به شرح ذیل ثبت حساب‌ها خواهد شد:

بد- وجه التزام دریافتنی: به میزان خسارت متعلقه.

بس- وجه التزام دریافتی از محل تسهیلات اعطایی: به میزان خسارت متعلقه.

براساس ماده ۱۰ دستورالعمل اجرایی عقد استصناع، بانک موظف است در صورت عدم انجام تعهد و یا تأخیر در ایفای تعهد مطابق با قرارداد استصناع اول خسارت‌های احتمالی را مطابق با شرایط قرارداد جبران نماید. لذا در پایان سال یا در مقاطعی که تهیه صورت‌های مالی مورد نظر است، هر کدام که مقدم است، از تاریخ تعهد بانک یا تاریخ آخرین محاسبه خسارت مزبور تا تاریخ پایان سال یا تهیه صورت‌های مالی محاسبه و به شرح ذیل در حساب‌ها ثبت نماید.

بد- هزینه کل- هزینه خسارت استصناع اول: به میزان خسارت متعلقه.

بس- بستانکاران موقت: به میزان خسارت متعلقه.

- شناخت در رویه حسابداری آاوفی:

چنانچه تأخیر در تحویل کالا در نتیجه قصور یا غفلت فروشنده (سازنده) باشد و بانک اسلامی مستحق دریافت خسارت تأخیر باشد، مبلغ خسارت باید از محل

Archive of SID

www.SID.ir

ضمانت حسن انجام کار تأمین شود. چنانچه مبلغ ضمانت حسن انجام کار برای پوشش مبلغ خسارت کافی نباشد، مانده باید تحت عنوان حساب‌های دریافتنی استصناع از فروشنده در حساب‌ها منظور شود و چنانچه لازم باشد برای حسابهای دریافتنی مشکوک‌الوصول ذخیره گرفته شود. در خصوص امتناع خریدار (مشتری) از تحویل گرفتن کالا به دلیل عدم ایفای تعهدات بانک براساس مفاد قرارداد استصناع اول، استاندارد حسابداری شماره ۱۰ آاوفی شناسایی هرگونه زیان وارده در صورت‌های مالی بانک را ضروری دانسته است.

بحث و تفسیر: شناسایی درآمد و هزینه غیرعملیاتی ناشی از عدم ایفای تعهدات سازنده و بانک در هردو رویه الزامی و مشابهت دارد.

### ٤-١-١٢. خلاصه تطبیق مرحله شناخت اولیه رویدادهای مالی عقد استصناع

در جدول ذیل خلاصه آنچه در مقایسه تطبیقی دو رویه حسابداری در مرحله شناخت اولیه بحث گردید آمده است.

**جدول ۱: تجمیع انطباق مرحله شناخت رویدادهای مالی استصناع**

| ردیف | رویداد مالی | مطابقت |
|---|---|---|
| ۱ | انعقاد قرارداد استصناع اول | دارد |
| ۲ | پیش دریافت از مشتری | دارد |
| ۳ | ثبت وثایق ماخوذه از مشتری | دارد |
| ٤ | انعقاد قرارداد استصناع دوم | دارد |
| ٥ | پیش پرداخت به سازنده | دارد |
| ٦ | انطباق ثبت وثایق ماخوذه از سازنده | دارد |
| ۷ | پرداخت به سازنده | دارد |
| ۸ | شناسایی سود استصناع دوم | ندارد |
| ۹ | خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط سازنده | دارد |
| ۱۰ | اعطای استصناع اول به مشتری | ندارد |
| ۱۱ | شناسایی سودهای انتقالی به آتی | دارد |

Archive of SID

www.SID.ir

| ردیف | رویداد مالی | مطابقت |
|---|---|---|
| ١٢ | عدم ایفای تعهدات سازنده | دارد |
| ١٣ | عدم ایفای تعهدات بانک | دارد |

منبع: یافته‌های تحقیق

همانطور که در جدول ١ مشاهده می‌گردد، شناخت اولیه رویدادهای مالی عقد استصناع در رویه حسابداری بانکداری ایران و رویه حسابداری آاوفی، در شناسایی سود استصناع دوم و اعطای استصناع اول به مشتری مطابقت ندارد که توضیح آن به تفضیل در بخش‌های قبلی آمده است.

**٤-٢. بررسی تطبیقی ارزیابی عقد استصناع در پایان دوره مالی**

طبق پاراگراف‌های ١٩، ٢٠، ٢١ و ٢٢ استاندارد حسابداری مالی شماره ١٠ آاوفی حساب بهای استصناع در پایان دوره مالی به اقل بهای تمام شده تاریخی و ارزش معادل وجه نقد (خالص ارزش فروش) اندازه‌گیری و گزارش می‌شود.

سازنده ممکن است تعهد خود را در استصناع دوم انجام ندهد و در نتیجه هزینه اضافی برای بانک اسلامی جهت ادای تعهدات خود در برابر مشتری به وجود می‌آید. چنین هزینه‌های اضافی باید در ارزیابی دارایی بهای استصناع شناسایی و و در صورت سودوزیان بانک اسلامی به‌عنوان زیان گزارش شود، به استثنای هزینه‌هایی که اطمینان معقولی وجود داشته باشد که بانک اسلامی می‌تواند آنها را بازیافت نماید (پاراگراف ٢٢).

در دستورالعمل حسابداری عقد استصناع بانکداری ایران، به‌طور مشخص الزامی در خصوص ارزیابی پایان دوره دارایی‌های استصناع وجود ندارد، لیکن براساس بررسی اسناد حسابداری و صورت‌های مالی مشاهده می‌گردد که حساب استصناع مربوطه در پایان دوره مالی به همان بهای تمام شده تاریخی گزارش می‌گردد. عدم انطباق این دو در جدول ٢ آمده است.

Archive of SID

www.SID.ir

**جدول ۲: انطباق ارزیابی دارایی‌های استصناع در پایان دوره مالی**

| شرح | بانکداری ایران | آاوفی | مطابقت |
|---|---|---|---|
| ارزیابی دارایی های استصناع در پایان دوره مالی | به اقل بهای تمام شده تاریخی و خالص ارزش فروش | به بهای تمام شده تاریخی | ندارد |

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول فوق مشخص می‌گردد رویه حسابداری موجود در بانکداری ایران در خصوص ارزیابی دارایی استصناع در پایان دوره مالی با رویه حسابداری آاوفی مطابقت ندارد.

### ٤-۳. بررسی تطبیقی افشای عقد استصناع

سومین بخش از یک استاندارد یا دستورالعمل حسابداری که می‌بایست مورد توجه تدوین‌کننده استاندارد یا مقررات‌گذار در حوزه حسابداری قرار گیرد موضوع افشا یا نحوه ارائه در صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه می‌باشد. در جدول ذیل اجزای صورت‌های مالی بانک اسلامی طبق استاندارد حسابداری مالی شماره ۱ آاوفی با عنوان ارائه و افشای کلی در صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی و رویه حسابداری بانک‌ها در ایران، ارائه شده‌اند[۸].

**جدول ۳: اجزای صورت‌های مالی**

| شرح | بانکداری ایران | آاوفی |
|---|---|---|
| ترازنامه | دارد | دارد |
| صورت سود و زیان | دارد | دارد |
| صورت سود و زیان جامع | دارد | دارد |
| صورت جریان وجوه نقد | دارد | دارد |
| صورت تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های محدود شده | ندارد | دارد |
| صورت منابع و مصارف وجوه صندوق خیریه و زکات (هنگامی که بانک مسئولیت جمع‌آوری و توزیع زکات را می‌پذیرد) | ندارد | دارد |
| صورت منابع و مصارف وجوه صندوق قرض‌الحسنه | ندارد | دارد |

Archive of SID

www.SID.ir

| شرح | بانکداری ایران | آاوفی |
|---|---|---|
| یادداشت‌های توضیحی صورت‌های مالی | دارد | دارد |

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۳ صرفاً مقایسه کلی افشا در آاوفی و نظام بانکداری ایران را نشان می‌دهد و بدیهی است مقایسه دقیق و جامع اجزای صورت‌های مالی موضوع این تحقیق نمی‌باشد و خود نیاز به مطالعه جداگانه دارد.

در جدول ذیل مقایسه افشای حساب‌های مرتبط با تأمین مالی استصناع در رویه حسابداری بانکداری ایران و استانداردهای حسابداری مالی آاوفی آمده است.

**جدول ٤: انطباق افشای حساب‌های عقداستصناع**

| شرح | | | بانکداری ایران | آاوفی | مطابقت |
|---|---|---|---|---|---|
| ترازنامه | طبقه‌بندی | استصناع دوم | دارایی‌ها- دارایی‌های در دست تکمیل | دارایی‌ها- سرمایه‌گذاری‌ها | ندارد |
| | | استصناع اول | دارایی‌ها- تسهیلات اعطایی | دارایی‌ها- حساب‌های دریافتنی | ندارد |
| | عنوان حساب | استصناع دوم | اموال در جریان ساخت استصناع | قراردادهای استصناع | ندارد |
| | | استصناع اول | تسهیلات اعطایی | حساب‌های دریافتنی | ندارد |
| سود و زیان | طبقه‌بندی | | سود تسهیلات اعطایی | سود فروش | ندارد |
| | عنوان حساب | | سود تسهیلات استصناع | درآمد فروش- بهای تمام شده فروش رفته استصناع | ندارد |
| یادداشت‌های توضیحی | | | - تسهیلات اعطایی بر حسب زمان سررسید و نرخ سود.<br>- تسهیلات اعطایی بر حسب نوع وثیقه. | - مطالبات اضافی تسویه نشده و هر نوع جرایم احتمالی لازم درباره احکام نهایی مرتبط با تأخیر در تحویل کالا. | ندارد |

Archive of SID

www.SID.ir

| شرح | بانکداری ایران | آاوفی | مطابقت |
|---|---|---|---|
| | – گردش تسهیلات اعطایی.<br>– طبقه‌بندی بر اساس مطالبات جاری، سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول. | – روش تعیین درصد تکمیل قراردادهای در جریان.<br>– خالص ارزش فروش بهای استصناع در جریان و دوره زمانی استفاده از آنها.<br>– ارزش قراردادهای استصناع منعقد شده ولی هنوز شروع نشده.<br>– تفکیک قراردادهای استصناع تأمین مالی شده منحصراً توسط خود بانک و تأمین مالی شده به طور مشترک (بانک و حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده). | |

منبع: یافته‌های تحقیق

مقایسه افشا در صورت‌های مالی اساسی مرتبط شامل ترازنامه و صورت سودوزیان و افشا در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی انجام گرفته است. در مقایسه افشا یا نحوه ارائه در صورت‌های مالی، دو بعد طبقه‌بندی و عنوان حساب مدنظر قرار گرفته است. الزامات افشا در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی به عنوان مکمل صورت‌های مالی اساسی نیز در جدول ٤ مقایسه شده‌اند.

مقایسه نحوه ارائه در صورت‌های مالی حساب‌های عقد استصناع در رویه حسابداری آاوفی و نظام حسابداری بانکداری ایران نشان می‌دهد افشای حساب‌های مرتبط استصناع در صورت‌های مالی با یکدیگر مطابقت ندارند. از لحاظ طبقه‌بندی

Archive of SID

www.SID.ir

حساب‌ها در ترازنامه در کل، تفاوت محسوسی بین ترازنامه نمونه بانک در نظام حسابداری بانک‌های ایران و ترازنامه نمونه بانک اسلامی در استاندارد حسابداری مالی شماره (۱) آاوفی وجود دارد و به طور خاص حساب عقد استصناع در نظام حسابداری مرسوم بانکداری ایران در ترازنامه در استصناع دوم در طبقه دارایی‌های در جریان ساخت و در استصناع اول در طبقه تسهیلات اعطایی طبقه‌بندی می‌گردند حال آنکه در رویه حسابداری آاوفی، در استصناع دوم در طبقه سرمایه‌گذاری‌ها و با عنوان قراردادهای استصناع و در استصناع اول در طبقه حساب‌های دریافتنی قرار می‌گیرد.

الزامات افشا در یاداشت‌های همراه صورت‌های مالی در خصوص عقد استصناع نیز در رویه حسابداری آاوفی و نظام حسابداری بانکداری ایران تفاوت‌هایی دارد. از جمله این تفاوت‌ها می‌توان به افشای مطالبات اضافی تسویه نشده و هر نوع جرایم احتمالی قراردادهای استصناع، خالص ارزش فروش بهای استصناع در جریان، ارزش قراردادهای استصناع منعقد شده ولی هنوز شروع نشده و تفکیک قراردادهای استصناع تأمین مالی شده منحصراً توسط خود بانک و تأمین مالی شده به‌طور مشترک (بانک و حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده) اشاره نمود که در رویه آاوفی الزامی می‌باشد، اما در رویه حسابداری بانکداری ایران توصیه‌ای نشده است. یافته‌های این بخش حاکی از عدم انطباق افشای عقد استصناع در نظام حسابداری بانکداری ایران و استانداردهای حسابداری آاوفی می‌باشد.

## جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

حسابداری دانشی اجتماعی و کاربردی است. دانشی که با محیط و اوضاع و احوال اقتصادی، فرهنگی و مناسبات حقوقی جامعه‌ای که در آن به‌کار گرفته می‌شود، رابطه‌ای ذاتی دارد. اطلاعات مربوط و منطبق با شریعت بانک‌های اسلامی نیز نیاز مشروع سرمایه‌گذاران مسلمان بانک‌های اسلامی است. در پاسخ به این نیاز اطلاعاتی، آاوفی شکل گرفته است و تدوین مقررات حسابداری و گزارشگری مالی برای بانک‌های

Archive of SID

www.SID.ir

اسلامی را به عهده گرفته است. از طرفی دیگر نقش بی‌بدیل بانک‌ها در اقتصاد کشورها موجب گشته است تا حکومت هر کشور از طریق وضع مقررات در خصوص بانک‌ها و حسابداری آنها به ایفای نقش بپردازد. در کشور ما هم بانک مرکزی نسبت به وضع دستورالعمل‌های حسابداری برای بانک‌ها و مؤسسات مالی اقدام می‌نماید. نظر به اهمیت بانک‌ها و ذینفعان گسترده گزارشگری مالی آنها، این تحقیق به مطالعه تطبیقی رویه حسابداری عقد استصناع بعنوان یکی از عقود بانکداری اسلامی در کشور با رویه حسابداری مربوطه آاوفی پرداخته است. مطالعه تطبیقی دو رویه حسابداری در سه مرحله شناخت اولیه، ارزیابی در پایان دوره مالی و افشا (نحوه ارائه در صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه) صورت گرفته است.

نتایج تحقیق در مرحله شناخت نشان می‌دهد شناسایی و اندازه گیری سود استصناع و اعطای استصناع اول در دو رویه حسابداری نظام بانکی ایران و نظام آاوفی، مطابقت ندارد. شیوه شناسایی سود در بانک مرکزی روش خالص درآمد و در آاوفی روش ناخالص درآمد می‌باشد. از طرفی هردو رویه حسابداری از روش درصد تکمیل کار استفاده می‌نمایند، اما بر مبنای دستورالعمل حسابداری بانک مرکزی مبنای محاسبه درصد تکمیل کار، وجوه پرداختی به سازنده می‌باشد، حال آنکه ملاک محاسبه درصد تکمیل کار در استاندارد شماره ۱۰ آاوفی کار انجام شده یا صورت‌وضعیت‌های (صورتحساب‌های) سازنده می‌باشد، که در صورتی که در یک دوره مالی پرداخت وجوه با صورت وضعیت‌های دریافتی از سازنده یکی نباشد می‌تواند منجر به نتایج متفاوت در اندازه‌گیری مبلغ شناسایی سود دوره گردد. لازم به ذکر است مبنای کار انجام شده در انطباق با فرض تعهدی و اصل تطابق درآمدهای هر دوره با هزینه‌های همان دوره ملاک مناسب‌تری برای شناسایی سود می‌باشد. تفاوت سوم این دو رویه در زمان شناسایی سود استصناع در حالتی است که قرارداد استصناع دوم در همان دوره خاتمه می‌یابد. در دستورالعمل بانک مرکزی ایران زمان شناسایی سود خاتمه قرارداد

Archive of SID

www.SID.ir

استصناع دوم و در استاندارد حسابداری شماره ۱۰ آاوفی در زمان تحویل به مشتری می‌باشد که پرواضح است که که زمان تحویل به مشتری زمان مناسب‌تری برای شناسایی سود و ارائه اطلاعات مربوط در صورت های مالی است.

نتایج تحقیق در مرحله ارزیابی پایان دوره مالی حاکی از عدم انطباق ارزیابی پایان دوره دارایی‌های قرارداد استصناع در دو رویه حسابداری نظام بانکی ایران و نظام آاوفی، می‌باشد. طبق رویه حسابداری آاوفی حساب بهای استصناع در پایان دوره مالی به اقل بهای تمام شده تاریخی و ارزش معادل وجه نقد (خالص ارزش فروش) اندازه‌گیری و گزارش می‌شود. در رویه حسابداری نظام بانکی ایران حساب استصناع مربوطه در پایان دوره مالی به همان بهای تمام شده تاریخی گزارش می‌گردد. به‌نظر، ارزیابی پایان دوره رویه حسابداری آاوفی نسبت به ارزیابی پایان دوره رویه حسابداری نظام بانکی ایران، به‌دلیل قرابت با ارزش منصفانه اطلاعات مربوط‌تری را در گزارشگری مالی بانک‌ها ارائه می‌نماید.

مقایسه نحوه ارائه در صورت‌های مالی حساب‌های عقد استصناع در رویه حسابداری آاوفی و نظام حسابداری بانکداری ایران نشان می‌دهد افشای حساب‌های مرتبط استصناع در صورت‌های مالی با یکدیگر مطابقت ندارند. از لحاظ طبقه‌بندی حساب‌ها در ترازنامه، حساب عقد استصناع در نظام حسابداری مرسوم بانکداری ایران در ترازنامه در استصناع دوم در طبقه دارایی‌های در جریان ساخت و در استصناع اول در طبقه تسهیلات اعطایی طبقه‌بندی می‌گردند حال آن که در رویه حسابداری آاوفی، در استصناع دوم در طبقه سرمایه‌گذاری‌ها و با عنوان قراردادهای استصناع و در استصناع اول در طبقه حساب‌های دریافتنی قرار می‌گیرد. به‌نظر محقق دسته‌بندی استصناع دوم در طبقه سرمایه‌گذاری‌ها با توجه به ماهیت عقد و هدف بانک از این نوع قرارداد، سرمایه‌گذاری در عقود استصناع و کسب سود، طبقه‌بندی مناسب‌تری از دارایی‌های استصناع را نشان می‌دهد.

Archive of SID

www.SID.ir

نتایج تطبیق الزامات افشا در یاداشت‌های همراه صورت‌های مالی نیز حاکی از عدم‌تطبیق افشای عقد استصناع در نظام حسابداری بانکداری ایران و نظام حسابداری آاوفی می‌باشد. افشای مطالبات اضافی تسویه نشده و هر نوع جرایم احتمالی قراردادهای استصناع، خالص ارزش فروش بهای استصناع در جریان، ارزش قراردادهای استصناع منعقد شده، ولی هنوز شروع نشده و تفکیک قراردادهای استصناع تأمین مالی شده منحصراً توسط خود بانک و تأمین مالی شده به‌طور مشترک (بانک و حساب‌های سرمایه‌گذاری محدود نشده) در رویه آاوفی الزامی می‌باشد، اما در رویه حسابداری بانکداری ایران توصیه‌ای نشده است.

با توجه به تفاوت در مبانی فقهی مذاهب مختلف مسلمان، این مطالعه لزوماً اجرای استانداردهای حسابداری آاوفی را در کشور جمهوری اسلامی ایران تجویز نمی‌کند لیکن از آنجا که آاوفی به‌عنوان یک مرجع تخصصی تدوین مقررات حسابداری بانک‌های اسلامی می‌باشد و ازطرفی مقررات جامعی در حوزه حسابداری بانک‌های کشور وجود ندارد این عدم انطباق رویه حسابداری مورد مطالعه می‌تواند برای مسئولین تدوین کننده مقررات بانکی کشور، ذینفعان گزارشات مالی بانک‌ها و جامعه حسابداران و حسابرسان کشور قابل توجه و تأمل باشد، لذا به مراجع قانونی و حرفه‌ای مسئول تدوین مقررات و یا استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی کشور به ویژه بانک مرکزی، سازمان حسابرسی و جامعه حسابداران رسمی کشور، پیشنهاد می‌گردد:

- نسبت به بررسی جامع و تدوین چارچوب نظری و استانداردهای حسابداری بانکها و مؤسسات مالی اسلامی اقدام نمایند یا از طریق بررسی و بومی‌سازی مقررات آاوفی به این مهم بپردازند.
- دستورالعمل حسابداری عقد استصناع صادره از طرف بانک مرکزی منسجم و جامع نمی‌باشد. تدوین و ابلاغ دستورالعمل جامع حسابداری عقود استصناع

Archive of SID

www.SID.ir

از طرف بانک مرکزی ایران در راستای یکسان‌سازی و قابلیت مقایسه و افزایش اعتماد بر صورت‌های مالی بانک‌های مختلف کشور، پیشنهاد می‌گردد.

یافته‌های این مطالعه می‌توانند مبنای مطالعات و تحقیق‌های بعدی جهت ارتقای حوزه‌ی حسابداری و گزارشگری مالی بانکداری اسلامی قرار گیرند. بر این اساس موضوعات ذیل را می‌توان برای تحقیقات آتی پیشنهاد نمود:

- انجام مطالعات تطبیقی برای مقایسه وضعیت موجود نظام حسابداری و گزارشگری مالی بانکداری کشور با سایر جوامع اسلامی به تفکیک عقود اسلامی.
- بررسی کفایت صورت‌های مالی موجود بانک‌ها از نظر تطبیق با ابزارهای مالی اسلامی مانند انواع صکوک استصناع، اجاره و غیره.
- بررسی تأثیر اجرای استانداردهای حسابداری آاوفی در شفافیت اطلاعاتی و رضایتمندی سهامداران و سپرده‌گذاران بانکی کشور مشروط بر انطباق با مبانی فقهی شیعه.
- تأثیر اجرای روش‌های حسابداری آاوفی – مشروط بر انطباق با مبانی فقهی شیعه– در سود سهام بانک‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار کشور و میزان انطباق این سود با درآمدهای مشروع سرمایه گذاری در اسلام.

**سپاسگزاری**

از معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم که حامی مادی و معنوی این پژوهش بوده‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر می‌گردد.

**یادداشت‌ها**

۱. مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی داخلی با عنوان «مطالعه تطبیقی حسابداری عقد استصناع در نظام بانکداری ایران و سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی» است.

Archive of SID

www.SID.ir

2. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی)

3. Awafi

٤. ١٤١١ قمری

5. http://www.aaoifi.com/standard/accounting-standards/?lang=en

6. Baydoun & Willetts

۷. توضیح اینکه در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول شرایط تحویل به مشتری اقساطی باشد، ثبت حسابداری فوق باید به میزان مابه التفاوت قیمت نقدی اموال مزبور و مبلغ قرارداد استصناع دوم اعمال گردد.

۸. لازم به ذکر است صورت‌های مالی بانک نمونه (شرکت سهامی عام)، توسط کمیته استانداردها و آموزش سازمان بورس اوراق بهادار تهیه و در وب سایت بورس اوراق بهادار قرار گرفته است.

**کتابنامه**

آاوفی، سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (۱۹۹۹). *استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی*، مترجم: علی‌اکبر جابری، تهران: سازمان حسابرسی.

صادقی، محمد (۱۳۹۳). *مطالعه تطبیقی قرارداد سفارش ساخت در فقه و حقوق*، تهران: خرسندی.

طبیبی، سیدجمال‌الدین، محمدرضا ملکی و بهرام دلگشایی (۱۳۹۳). *تدوین پایان‌نامه، رساله، طرح پژوهشی و مقاله علمی*، تهران: فردوس.

طغیانی، مهدی، امیرعباس آجری‌آیسک و مرجان طاهری‌صفار (۱۳۹۲). «حسابداری تخصیص منابع (مضاربه، سرمایه‌گذاری و اجاره به‌شرط تملیک) در بانکداری اسلامی»، *معرفت اقتصاد اسلامی*، شماره ۸، ۵۱-۷۶.

کمیجانی، اکبر و محمدنقی نظرپور (۱۳۸۷). «چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا»، *اقتصاد اسلامی*، شماره ۳۰، ۶۹-۹۷.

موسویان، سیدعباس و احسان بازوکار (۱۳۹۲). «احکام و آثار فقهی- حقوقی عقد استصناع»، *بورس اوراق بهادار*، شماره ۲۱، ۵-۳۱.

Archive of SID

www.SID.ir

نظرپور، محمدنقی و علی رضایی (۱۳۹۲). «مدیریت ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی با رویکرد بررسی عقود و الگوی پرداخت تسهیلات»، *تحقیقات مالی اسلامی*، شماره٤، ۱۲۳-۱۵٦.

نظرپور، محمدنقی و مرتضی محمدی (۱۳۹۰). «صحت یا فساد عقد استصناع؛ دیدگاه فقهای امامیه، مذاهب اربعه و حقوق ایران»، شماره ۲۸، ۳۷-۷۱.

نظر پور، محمدنقی (۱۳۹۲). *عقد و اوراق استصناع*، قم: دانشگاه مفید.

AAOIFI. (2010). Accounting & Auditing Standards for Islamic Financial Institutions, Manama, Bahrain: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.

Baydoun, N., & Willett, R. (2000). Islamic Corporate Reports. *Abacus*, *36*(1), 71-90.

Archive of SID

www.SID.ir